

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՀՐԱԽԷՐ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ

«Արձագանք» պատուական և արգիւնաւոր շաբաթաթերթի մէջ 1884 թուին, Յունիսի 24 - ին 24 համարում «Հրաւեր հայ ազգին» վերնագրով մի յօդուած էր տպուած: «Արձագանք» պատուական շաբաթաթերթի յարգելի խմբագիր մեծ. Պ. Արգար Յովհաննիսեան իբրեւ Վրաստանի թեմի կողմից կաթողիկոսական ընտրութեան պատգամաւոր գալով Մայր Աթոռ, և ամեն բան անձամբ նկատելուց ու տեսնելուց յետոյ՝ այդ յօդուածով հրաւեր էր կարգում հայ ազգին ուշ դարձնել Մայր Աթոռոյ անշուք և քայքայուած շինութեանց վերայ, նպատուել ըստ կարի այդ անշուք և քայքայուած շինութեանց վերանորոգման գործին: Որովհետեւ Մայր Աթոռոյ գանձարանը ոչ միայն հարուստ չէ, այլ աղքատ է. որովհետեւ փոքրիկ դրամագլուխը, որ դրուած էր արքունի դրամատուն՝ հետզհետէ ջլատուումէ Մայր Աթոռոյ և յատկապէս ձեմարանի ծախքը հոգալու համար:

«Արձագանք» շաբաթաթերթի այս համակրելի և զուտ ճշմարտութիւն յօդուածը Արարատի մէջ արտատպեցինք ի ժամանակին: Այդ համակրելի յօդուածի ամփոփումը մէջ բերելով՝ կէտ առ կէտ գրումենք մեր տեսութիւնը, յոյս ունենալով որ, թէ «Արձագանք» ի հրաւերը և թէ մեր ձայնը լսելի կը լինի հայ ազգին, և նա օր առաջ եռանդեամբ իւր սրտաբուզիս նուէրը գանձելով Մայր Աթոռոյ ընդհանուր վերանորոգութեան յատկացեալ գանձանակի մէջ, իրաւունք կունենայ պարծել Մայր Աթոռոյ պատւոյն վայել շինութիւններով՝ որոնք առհաւատչեայ են լինելու իւր ջերմեռանգն բարեպաշտական զգացման առ Մայր Աթոռն և առ նորա մեծ նշանակութիւնն:

Չենք խօսիլ Մայր Աթոռոյս մեծ և համազգային խորհրդաւոր նշանակութեան մասին, որովհետեւ ամեն բանիմաց մարդ գիտէ այդ, այլ իրողութիւնը աչքի առաջ ունենալով կը յաւելցնենք որ, Փրկչի 303 թուին մեր հաւատոյ հայր առաքելունման Ս. Գրիգոր պարթեւի ու Ս. Տրդատ թողաւորի հիմնարկած Մայր Աթոռը այժմ՝ ոչ միայն անշուք է, այլ բոլորովին գծուծ և կա-

րեկցելի վիճակի մէջ է։ Տաճարի որմերը արտաքուստ մաշուած և թափթփուած են. զանազան ժամանակում եղած կարկատան- ների պատճառով կորցրած նախկին շուքը՝ ներկայացնում են մի տխուր գրգռիակ՝ որի, ինչպէս ասում են, « մի թելը քաշես հազար կարկատան կը թափուի »։ Կանոնաւոր նորոգութիւն որմերի ա- րել է Ղուկաս կաթուղիկոս 1784 թուին, հիման սանդխաձե աս- տիճաններից վերեւ չորս կարգ քարերը միայն շուրջանակի փոխելով։

Տաճարը ներքուստ՝ մի տխուր աեսարան է կազմում։ Լուսոյ պակասութեան պատճառով նսեմութիւնը, խոնաւութիւնը հնա- ցած ծաղկենկարները և ժամանակ առ ժամանակ կատարուած աններգաշնակ մասնաւոր կարկատանները հետզհետէ յերեւան գա- լով ժամաւորին՝ մոռածել են տալիս — մի թէ ամենայն Հայոց հայրա- պետութեան մայր եկեղեցին այսպէ՞ս պէտք է լինէր։ Մարդս կա- տարեւապէս ընդարմանում է, երբ դժբաղդաբար ակննատես է լի- նում անձրևի ժամանակ կաթիլքին և ծեփերի՝ խոնաւութիւնից շերտ շերտ կամ թերթ թերթ վայր հոսելուն։— Մայր տաճարը ներքուստ ծեփել ու ծաղկացրել է Աստուածատուր կաթուղի- կոս Համատանցի 1720 թուին, այսինքն 166 տարի սորանից առաջ։ Նորից ծաղկեցրել և Յովնաթան հայ Նկարչի ձեռքով նկարազար- դել է Ղուկաս կաթուղիկոս 1785 թուին, որի յիշատակը օրհ- նութեամբ վայելում ենք ահա 101 տարի է։ Տաճարի տանիքը սա- լարկել է նախ՝ Փիլիպպոս կաթուղիկոս 1633 թուին, Սիմէօն կա- թուղիկոս Երեւանցի՝ 1771 թուին և Եփրեմ՝ կաթուղիկոս՝ 1816 թուին։ Ինչպէս ընթերցողները տեսնում են, Մայր Տաճարի նորո- գութիւնները, բացի տանեաց սալարկից՝ կատարուած են աւելի քան հարիւր տարի առաջ արդեամբ բարեպաշտ ժողովրդոց, այն ժամանակին՝ երբ Հայք ամենայն տեղ բռնութեան և հարստա- հարութեան նշաւակ էին։

Այժմ՝ այս լուսաւոր դարումն երբ վայելում ենք կատարեալ անդորրութիւն տիրող պետութեանց հայրախնամ կառավարու- թեան շնորհիւ՝ պատուոյ և ինքնասիրութեան խնդիր սխաի դարձ- նենք Մայր Տաճարի վերանորոգութեան գործը ըստ ամենայն մա- սանց։ Այս անշքութիւնը տեսնելով « Արձագանք » պատուական շաբաթաթերթի յարգելի խմբագիրը ասում է։

« Այժմ . . . Ազգի Հոգեւոր Տէրը սխաի գայ իւր Աթոռում բազմելու »։

« Նա պիտի ազօթէ իւր հօտի փրկութեան համար այն պատմական տաճարում, որի այժմեան անշուք դրութիւնը ամենևին համապատասխան չէ թէ՛ իւր անցեալ փառաց և թէ՛ ներկայ սերնդի լինքնասիրութեանը . . . Ո՛րքան ամօթ » :

Վեհարան կամ Կաթուղիկոսարանը շինուած է 1741 թուին Ղազար Կաթուղիկոս Զահկեցու օրով, Մովսէս Կաթուղիկոսի ի լուսարարութեան շինած ներքնայարկների վերայ: Վեհարանը որչափ և չքնաղ յօրինմամբ լինէր սորանից 145 տարի առաջ, ինչպէս յիշած է արձանագրի մէջ, բայց այժմ թէ իւր հնութեամբ և թէ զանազան անյարմարութեամբ անհամապատասխան է իւր կոչմանը: Այս շինութեան համար է ասում « Արձագանք » յարգելի շաքաթաթերթը:

« Նա (Վեհ. Հայրապետը) պիտի բնակի և նշանաւոր այցելուաց պիտի պատուասիրէ այն խարխուլ և տգեղ շինութեան մէջ, որ Վեհարան է կոչւում: Ո՛րքան ամօթ » :

Ղազարապետը շինել է դարձեալ Ղազար Զահկեցի Կաթուղիկոսը 1750 թուին. այս 126 տարու շինութիւնը թէև ժամանակ առ ժամանակ վերանորոգուել է, սակայն այժմ հիմնովին նորոգութեան կարօտութիւն ունի: Ղազարապետի համար ևս « Արձագանք » արդիւնաւոր շաքաթաթերթը ասում է:

« Հիմա հրամայեցէք դէպ ի Ղազարապետ, ուր սովորաբար իջնումեն վանքի հիւրերը: Որքան աղքատիկ, կիսախարխուլ և միանգամայն աղգային « Տանը » անվայել շինութիւն . . . Պէտք է երևակայել թէ որպիսի տխուր տպաւորութեամբ է հեռանում Ղազարապետի մէջ հիւրասիրուած մերայինը և օտարազգին » :
— Ղազար Կաթուղիկոսն է շինել նաև թանապի կոչեցեալ շինութիւնը՝ Վեհարանի հիւսիսային կողմը դէպի արևելք երկարացրած, Կաթուղիկոսի ձմեռան բնակութեան համար: Այդ միայրկ սենեակները այժմ բնակութեան համար անգործադրելի են և յատկացրած են 2 սենեան, Վեհարանի սեղանատան և ըն:

Շինութիւնը, ուր զետեղուած է Սինօզը՝ շինուած է 1830 թ. սիւնազարդ գաւթի միմաստը այժմ քանդուած է, այս շինութիւնն ևս 56 տարու է, որի մասին « Արձագանք » ում կարգում ենք:

« Նա (Հայրապետը) պիտի իջնէ գատելու և վարձատրելու և պատուիրելու այն աւերակ շէնքի մէջ, ուր զետեղուած է Սինօգի ատենանը: Ա՛րքան ամօթ »:

Գրադարանի շէնքը իբրև շարունակութիւն Համարարանոցի՝ շինել է Դաւիթ կաթողիկոս Ենէգէթեցի, գորոցները՝ Նփրեմ կաթողիկոսը, իսկ գահլիճը, ուր յարգարուած է ընթերցանութեան սեղան և այլ պարագաներ՝ և գրատան մօտաքի սանդուղը շինել է Գէորգ Գ. կաթողիկոս: Այս շինութեան համար « Արձագանք » յարգիլի շարաթաթերթը ասում է:

« Նա (Հայրապետը) պիտի մօնէ Գրադարանը անձամբ ծանօթանալու նախնեաց պատուական երկասիրութեանց հետ, բայց բոլորէ բոլոր պիտի սպասէ պատի փլջելուն: Ա՛րքան աննախանձելի գրութիւն »:

Միաբանութեան սենեակները շինել է Մովսէս կաթողիկոս Խոտանանցի իւր լուսարարութեան ժամանակին սկսեալ 1627 թուին:

Այդ աւելի քան 250 տարու շինութիւնները եթէ ժամանակին տեսողաց՝ իրանց հոյակապութեամբ զարմացուցիչ լինէին, այժմ զարմացուցիչ են թէ ինչպէս մարդիկ կարողանում են բնակել նոցա մէջ. որովհետեւ անձկութիւնը մի կողմից, միւրեւնիւր մի կողմից և խոնաւութիւնը միւս կողմից պատկերացնում են « խոռոց », կոչեցեալ սենեակի կառարեալ տիպ: Այս սենեակների արևելեան մասը նոր ի նորոյ շինել է Փիլիպպոս կաթողիկոս՝ յաջորդն Մովսիսի Խոտանանցւոյ, իւր շինած սենեակների վերայ կառուցանելով իւր կաթողիկոսարանը: Այս կաթողիկոսարանի տեղ, որ քայքայուած է եղել՝ Նփրեմ կաթողիկոս 1813 թուին շինել է գլխոց՝ որ այժմ ժամէ ժամ փլջել է սպաւալում՝ յաճ և խսարսափ մէջը բնակողների:

Միաբանութեան սենեակների համար « Արձագանք » շարաթաթերթը ասում է:

« Նա (Հայրապետը) պիտի չկարողանայ իւր շուրջը ժողովել և համախմբել Ա. Եջմիածնի մէջ գիտնական և զարգացած կրօնաւոր և աշխարհական անձինք — նախ և առաջ չրկարողանալով առ զոցա մի վայելուչ բնակարան: Ա՛րքան ցուալի բան »:

ձեմարանը շինել է բարեյիշատակ Գէորգ Գ. Կաթուղիկոս, ուր ձրի դաստիարակութիւն և սնունդ են ստանում մօտ 200 աղքատ գիշերօթիկ մանուկներ։

ձեմարանը որչափ և արտաքուստ աչքի ընկնող մի շինութիւն է երևում, բայց ներքուստ՝ դպրոցի յարմարութիւն ունենալու համար մեծ փոփոխութեան կարօտ է։ (որովհետև դասարանները փոքր են, լուսամտերն անյարմար և սենեակները շինուած լինելով ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ, ձմեռը՝ հիւսիսային կողմի սենեակները՝ սառնամանիք են ներկայացնում, թող մթութիւնը, ամառը հարաւայինները՝ հոյ՝ բաց յայտնակէ վառարանները անյարմարութեամբ բոլորովին անպէտք լինելով՝ թիթեղեայ վառարաններով են տաքանում սենեակները)։ Այս ամեն անյարմարութիւնները այնպէս նկատելի են, որ օր առաջ կարգի դրուելու ջանքը առաջին հոգս է դարձած։

ձեմարանի համար ևս միայն գրամական տագնապը աչքի առաջ ունենալով «Արձագանք» պատուական շարաթաթերթը տառմէ։

«Վերժապէս» նոյն իսկ Աթոռ մտած օրը Նա (Հայրապետը) պիտի լսէ քանի մի հարիւր մանկանց լայր, որոնց համար ոտիպուած պիտի լինի ձեմարանը քոյեղ իւր գոները միջոցները սպասելու պատճառաւ։ Այլքան անառնելի դրութիւն։

«Այսպիսի մի աննախանձելի վիճակ է սպառնում նորընտիր Յայրագոյն Պատրիարքին և Կաթուղիկոսին ամենայն Հայոց։

Յուելացնումէ «Արձագանք» պատուական շարաթաթերթը. «Ա. Էմիլիանի տաճարը վերանորոգել պէտք է—վանքի գանձարանում գրամ չկայ, Վեհօրանը և Ա. Արնօղը շինել պէտք է—դարձեալ գրամ չըկայ, Գրատան ճաքճաքուած պատերը վերցնել պէտք է—նոյնպէս գրամ չըկայ։ Միարանութեանը պատշաճաւոր բնակարաններ տալ հարկ է—Վանքը միջոց չունի, Այգեղուոց և հիւրերի ընդունելու համար Ղազարապատը պէտք է նորոգել, յայտնի չէ թէ որ տարի թից։

«Գէորգեան ձեմարանի գոյութիւնը, յարատեւութիւնը և պայծառութիւնը, հինգ միլիոն հայ ազգի կարիքն է և պատուոյ խնդիր—իսկ գորան ներկայումս նիւթական տագնապ է սպասում ինչ կարող է անել այգպիսի դրութեան մէջ ազգիս բողձալի Վեհօրաւ Կաթուղիկոսը»

«Արձագանք» արդիւնաւոր շաբաթաթերթի յարգելի խմբագիրը կամ չէ նկատել կամ մոռացել է գրել որ բարեյիշատակ Առեկաս կաթուղիկոսի 1791 թուին շինած Համբարանոցը, որ ամառնային սեղանատուն վերայ է, խախտուած է, և վրէժու վտանգ է սպառնում ոչ միայն Համբարանոցին այլ և նորա տակը գտնուող ամառնային Աղանատանը:

Աւրեմն ամառնային սեղանատունը և նորա վերայ շինած Համբարանոցը ի նորոյ շինելու է -- գանձարանում գրամ չըլլայ:

Ընթերցողք կարգաւոր այս, կենթադրեն, ուրեմն էջմիածնում հաստատունք չէնք չէ մնացել. ուրեմն ինչ են արել վերջին կաթուղիկոսները:

—Վերջին նշանաւոր շինարար կաթուղիկոս եղել է Առեկաս կաթուղիկոս: Բայց նորա յաջորդներն ևս անգործ չեն մնացել. նոյն ինքն Կաթի Ննէգէթեյի, որ այնքան խռովութեանց տեղի տուեց դարուս սկզբի տանաւաճակում, Առեկասի շինած համբարանոցի պակասորդը լրացրեց, երեք կամարներ ևս կառուցանելով մինչև Վեհարան. ինչպէս յիշեցինք՝ եւրով կաթուղիկոս իր տառապալից իշխանութեան ժամանակ նախքան աւանդելը այլ և այլ տեղեր, նորոգել է Մայր Տաճարի տանեաց սալայատակը և շինել է հին ժառանգաւորաց վարժարանը:

Յուհաննէս Ը. Կարբեցի ծախիւք եզրաւորեալ Սահակ Խէլֆայեանի վերաշինեց Ազարապատի արեւմտեան կողմի երեք սենեակները. համարեա՞ սորա նախաձեռնութեամբ շինուեց ներսի Ազարապատի տեղը այժմեան Արնօղի սիւնազարդ շինութիւնը. Մայր Աթոռը ազատեց պարտքից և մի պատկառելի գումար ևս յետ ձգեց:

Նեբոէս Կաթուղիկոս՝ վաճի պարիսպը անտանանոցի անմաքրութիւնից մաքրելու համար, շինեց այժմեան գոմանոցը պարսպից դուրս, որ իւր կանանաւորութեան համար պէտք է կոչւում. տնկել տուեց անտառը և շինեց լիճը:

Մատթէոս կաթուղիկոսի օրով շինուեց նոր շուկայ՝ որ առաջ Մայր Աթոռոյ տրտաքին գաւթումն էր. հին շուկայի տեղ տպարանի շինութեան հիմն ձգուեց, հին գոմանոցի տեղ նոր վարժարան շինելու համար հիմն փորուեց, բայց կաթուղիկոսի մահը 1865 թուին արգելք եղաւ այս շինութեանց ի գլուխ գալուն:

Գէորգ Գ. Կաթողիկոս Մայր Տաճարին կից Թանկարանը և ձեմարանը շինեց, փայտաշէն մի դահլիճ պատրաստեց Գրատան առաջ՝ ընթերցանութեան համար, Անտառը ընդարձակեց արեւմտեան կողմից և Մայր Աթոռոյ ու գիւղի մէջ եղած աղբիւսների կոյտ տարածութիւնը հասարակաց պարտէզի վերածեց: Շինեց և Բիւրականի հայրապետական ամարանոցը՝ բաւական ընդարձակ գետին շուրջանակի տարտուլով և ծառատաններ պատրաստելով:

Մեր այս տեսութիւնը կը վերջացնենք հրաւէր կարգալով առ յոյր հայտսեռ ժողովուրդը, որ նոքա իրանց նախնեաց բարեպաշտութեան և առաքինութեանն ևս ժառանգը լինելով՝ իրանց կամուրջ նուէրը հաճին ձգել այն գանձանակի մէջ, որ պիտի յատկանայ Ա. Էջմիածնի վերանորոգութեանց, որ անյետաձգելի է այժմ: Այս նուիրատուութիւնը հարկաւոր է, որովհետեւ ըստ «Արձագանք»-ի՝

«Յոյս գնել Ա. Էջմիածնի գանձարանի վերայ անկարող է նա, ով որ իմօտոյ ծանօթ է Աթոռի սովորական եկամուտներին: Ի հարկէ, կարելի է այդ եկամուտներից շատերը բարգաւաճել, կարելի էր բարեկարգութեամբ և խնայողութեամբ առատացնել վանքական անձուկ գանձարանը — բայց այդ բոլորը երբէք չէ կարող հասնել այն աստիճանին, որ Աթոռը առանց արտաքին օգնութեան կարողանար բաւականութիւն տալ գէթ վերոյիշեալ անհրաժեշտ պահանջներին, ուր մնաց որ դոյնանով չէ կարող բաւականանալ նորընտիր Հայրապետը »:

Ներկայ Վեհ. Հայրապետը, որ վերջին դարուս Հայրապետների մեծագործութեանց տկանատես և շատ զէպքում աջակից է եղել իղձունի թէ այդ մեծագործութիւնները մշանջնաւորել պատշաճաւոր վերանորոգութիւններով և թէ նորանոր շինութիւններ տնել, բայց դժբաղդարար Մայր Աթոռոյ գանձարանի վերայ յոյս գնել անկարելի է: Մենք Հայերս, մեր հայրերի ու պապերի յիշատակը վերանորոգելու և իբրեւ նոյս հարազատ որդին՝ նոր նոր յիշատակաւ փայլելու համար չը խնայենք մեր լուման, այդ լումայով բարեկամացնելով մեզ հետ թէ Աստուծուն և թէ մեր ներկայ ու անորոգայ սերունդը: